

Gaál György (1783-1855), a mesegyűjtő tudós könyvtáros. Egy javított életrajz

„Külföldön élt, de nem annyira
a külföldnek, mint inkább hazájának.”¹

Gaál György „a magyar irodalomnak figyelemreméltó szolgálatot tett azzal, hogy ösztönzést adott a magyar népmesék kutatásához. A bécsi és pesti irodalmi élet ismerte őt és munkáit, melyeket részben németül, részben magyarul adott ki”² – olvashatjuk a *Pester Lloyd* méltató szavait 1855-ből. Gaál a magyar művelődés-, könyvtár- és irodalomtörténet, valamint a néprajz egyik legkiválóbb személye volt. Korának jeles személyiségeivel, írókkal, költőkkel, főnemességekkel állt kapcsolatban, így például Dugonics Andrással, Görög Demeterrel, Kis Jánossal, Kisfaludy Sándorral és Károllyal, Horvát Istvánnal, Toldy Ferencsel,³ Mailáth Jánossal, Mednyánszky Alajossal, Esterházy II. Miklóssal és Festetics Lászlóval. Foglalkozását tekintve könyvtáros, gyűjteményvezető, író, fordító, mesegyűjtő volt, de értett a tájképfestéshez és szívesen hegedült is. Korábban jelentőségéhez képest keveset olvashattunk e kiváló műveltségű férfiről, pedig „...ifjúságában nem egy nyájas órát szerzett a magyar olvasóknak, ki férfi korában annyit tett a nemzeti becsület mellett a külföldön, s oly ügynek lett megindítója s leghathatósabb előmozdítója, mely jelenleg a kor előterében áll. Mégis a kor az úttörőt elfelejtette. Pedig *ő volt a magyar mesevilág első felfedezője!*”⁴ Voigt Vilmos néprajzkutató is azt írja még egy 1997-ben megjelent tanulmányában, hogy a „magyar folklorisztika, irodalomtörténet és filológia nem értékelte eddig kellő módon Gaal «Gaál» György munkásságát”.⁵ Az utóbbi években azonban szerencsére több tudományterületen is előrelépés történt.

Gaál György Pozsonyban született 1783. április 21-én.⁶ Alap- és középfokú tanulmányait Budán, Vácon, Egerben, Pozsonyban, majd az egyetemet Pesten⁷ és Bécsben végezte.⁸ 1803-ban, amikor beiratkozott az egyetemre, a matrikula megjegyzése szerint Budán lakott és az udvari kamara tisztviselőjeként dolgozott.⁹ 1804-től 1855-ben bekövetkezett haláláig Esterházy Miklós herceg szolgálatában állt: előbb Kis-

¹ Gácsér 1905: 4.

² *Pester Lloyd*, 1855. Nr. 275. Sonntag, 25. November.

³ A két irodalmár rokoni kapcsolatban is állt egymással: Gaál György mostohaanyja, Thalherr Antónia testvére volt Toldy Ferenc anyjának. Vö. Voigt 1978: 240.

⁴ Toldy 1985: 118. (Toldy kiemelése.)

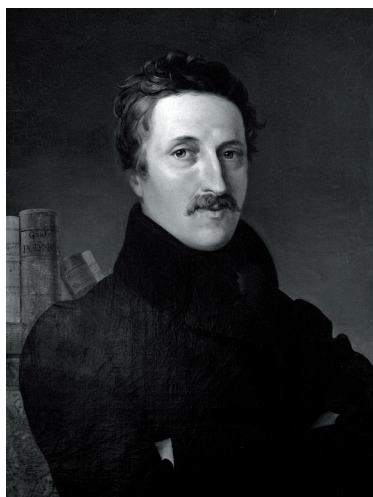
⁵ Voigt 1997: 205.

⁶ Életrajzát legrészletesebben Toldy Ferenc írta meg (Toldy 1985: 117–128). Lásd még: Horváth 1955: 104–106.

⁷ Barátjával, Horvát Istvánnal együtt. Vö. Gácsér 1905: 5.

⁸ Szögi 2013: 76. Nr. 724. Gaál 1803-ban iratkozott be az egyetemre, ahol jogi tanulmányokat folytatott.

⁹ Szögi 2013: 76. Nr. 724.

1. kép. Gaál György (1783-1855)

ként szolgált,¹⁴ Görgey seregében a tábori kórházak felügyelője és mozgókórházának az igazgatója volt. A szabadságharc bukása után Vidinbe menekült, hiszen üldözték. Egyike azon öt honvédorvosnak, akiknek Ausztria a kiadatását kérte. Több társával együtt áttért a mohamedán hitre, majd belépett a török hadseregbe. Felvette a Veli bég nevet, s ezredesi rangban az alexandriai kórház vezetője lett.¹⁵ 1850-ben az isztambuli orvosi akadémia belgyógyászat tanárának nevezték ki, s mint ilyen, nevéhez fűződik a korszerű belgyógyászati szemlélet kialakítása a török orvostudományban. Isztambul egyik legjobb nevű orvosának számított, jól keresett, így anyagilag is tudta támogatni a Magyar Nemzeti Igazgatóságot.¹⁶ Szarajevóban, kolerában hunyt el. Szakíróként is számon tartjuk, hiszen több tudományos művet is írt.¹⁷ Az ő beleegyezésével kerültek apja kéziratái a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárába.¹⁸

martonban, ahol a herceg jószágigazgatója volt, majd miután műveltségével kitűnt, kismartoni, pottendorfi és bécsi gyűjteményeiben. Kedves barátjának, Horvát Istvánnak (1784–1846) írt egyik leveléből tudjuk, hogy mindeközben, 1820-ban a bécsi egyetem esztétika tanszékére szeretett volna pályázni, amit összeegyeztethetőnek tartott bécsi munkáival. Szerinte a magyar embernek is van bátorsága és ereje ahhoz, hogy betöltse ezt a pozíciót. Horvát segítségét abban kérte, hogy segítsen neki beszerezni korábbi iskolai papírjait.¹⁰

1823-ban vette feleségül Heinemann Karolinát,¹¹ akitől két gyermeke született: egy fiatalon elhunyt leánya, s egy fia. Gaál Gusztáv (1816–1862) apjához hasonlóan szerette a művészetet, zenélt, festett és írt is.¹² Orvosi tanulmányait a bécsi egyetemen végezte el,¹³ majd belgyógyászként Bécsben dolgozott. 1849-ben tábori főorvos-

¹⁰ Gaál György levele Horvát Istvánhoz. Bécs, 1820. november 10. OSZK Kézirattára, Levelestár.

¹¹ Gácsér 1905: 47.

¹² Nagy 2000: 69.

¹³ Szögi 2013: 381. Nr. 8430.

¹⁴ Zétény 1948: 125.; Hajnal 1927: 472. Gaál Gusztáv aláírása („Major: ... Dr. Gaal Stabsarzt”) is szerepel azon tisztek között, akik hűségüket tették Kossuthnak (Vidin, 1849. szeptember 11). Dörnyei Sándornak köszönöm a Gaál Gusztáv azonosításához nyújtott segítségét.

¹⁵ Kapronczay 2007. (http://mek.oszk.hu/05100/05112/pdf/Kapronczay_orvosok_torokfoldon.pdf); Kapronczay 2004: 109.

¹⁶ Kossuth Lajos, Teleki László és Klapka György 1859-ben, Párizsban alapítottak emigrációs kormányt. Vitál 2014. (<http://vasarnap.ujszo.com/vasarnap/kultura/2014/03/14/a-szabadsagharcorvosai>).

¹⁷ Gaál 1842 (avatási beszédének bővített változata); 1843; 1844; 1846; 1861.

¹⁸ Kis Lajos bécsi ágens (Gaál György szellemi hagyatékának kezelője) javaslata volt, hogy a kéziratokat adják a Magyar Tudós Társaságnak. Gaál özvegye ehhez fia beleegyezését kérte – ő ehhez „a’ leg szivesbb örömmel hozzá járult”. Vö. Nagy 2000: 69–70.

Gaál György 1855-ben utazott el „a török földre”, „mely atyai szíve egyetlen örömét [t. i. fiát] rejté el, [hová] tört szívvel és kimerült erővel érkezett”¹⁹ meg. Október 24-én tért vissza Pestre, majd 25-én Bécsbe – meghalni. „November 6-án fogta be szeméit életének mindvégig jó szelleme, a leghívebb nő”²⁰ Méltó helyre temették, a bécsi Währinger Friedhofba.²¹ Gaál György halálával pedig 1855 novemberében, honi irodalmunkat egy másik nagy veszteségét érte Vörösmarty Mihály mellett.²² Elhunytáról mind a hazai, mind az osztrák lapok megemlékeztek,²³ s „ezek a buzgó tudóst, azok a tudós és lelkes hazafit siratták benne, s követendő mintaképnek állították az utókor elé.”²⁴

Két festményt ismerünk róla: az első 1823-ban készült, ma a kismartoni Esterházy-kastély egyik könyvtártermében, azaz egykori munkahelyén található. A középkorú Gaál György mellképét ábrázoló olajfestmény rendkívül egyszerű, sötét enteriőrt mutat. A feltehetően vörös kárpitozású széken ülő férfit magas gallérú, fekete kabátban, összefont karokkal jeleníti meg. A szembenéző alak kissé összekuszált haja és bajusza barna. A művész csupán Gaál munkaeszközeit: néhány könyvet ábrázolt staffázként a háttérben.

A másik képet a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnokában őrzik.²⁵ Ez utóbbit Ferdinand Georg Waldmüller (1793–1865)²⁶ neves osztrák festő készítette 1842-ben. Rózsa György adatai szerint, aki a Képcsarnok legszebb képei egyikének tartja a festményt, Baron V. Limborch hágai gyűjteményéből került a Nemzeti Múzeumba, amelyet Bécsben Miethke és Wawránál 1871-ben árvereztek el²⁷ – majd 1874-ben Bubics Zsigmond (1821–1907) történész ajándékként²⁸ került mai helyére. Ahogy Gaál György, úgy Bubics is több szállal kötődött az Esterházyakhoz,²⁹ feltehetőleg a család iránti tiszteletből vásárolta meg a képet. A második festményen Gaál György „mellig, kissé jobbra fordul. Rövid haja őszbevegyült, szemöldöke és nyírott bajusza sötétbarna, szeme kék, arcza beretvált. Nyakkendője fekete, kabátja kávébarna, felöltője sötétkék.”³⁰

¹⁹ Toldy 1855: 3.

²⁰ Toldy 1855: 3.

²¹ Ma már a Währinger Schubertpark része. Itt nyugszik Ludwig van Beethoven és Franz Schubert is.

²² *Pester Lloyd*, 1855. Nr. 275. Sonntag, 25. November.

²³ *Pester Lloyd*, 1855. Nr. 275. Sonntag, 25. November; *Pressburger Zeitung*, 1855. Nr. 260. Dienstag, 13. November; *Der Humorist*, 1855. Nr. 3. Samstag, 10. November.

²⁴ Gácsér 1905: 49.

²⁵ Olajfestmény, vászon 63,5 x 50,5. Azonosítója: 1304, lelt. szám: 102. Gödölle Mátyásnak köszönöm a segítségét.

²⁶ Tanítványai közé tartozott többek között Zichy Mihály, Borsos József, Madarász Viktor és Orlai Petrich Soma.

²⁷ Rózsa 1977: 31.

²⁸ Ortway 1908: 13.

²⁹ Apja, Bubics Mihály az Esterházyak tisztartója, ő maga pedig Esterházy III. Pál fiainak volt a nevelője. 1879-ben Esterházy herceg kinevezte rátóti préposttá, majd „az Esterházy-javak zárgondnokaként is működött. Rendezte és hazánkba visszahozta az Esterházyak bécsi képtárát”. Fő művei közé tartozik: Bubics 1895; Bubics – Merényi 1895. Vö.: Hausner 1994: 293.

³⁰ Peregriny 1909: 370. Nr. 102.

AZ ÍRÓ, FORDÍTÓ, MESEGYŰJTŐ

A pesti egyetemen Dugonics András volt nagy hatással rá,³¹ akinek „nem volt kedveltebb tanítványa, mint Gaál György, s ennek nem kedvesebb tanítója, mint az *Etelka* szerzője”.³² Ebben az időben kezdett el érdeklődni, leginkább kedves tanára hatására, a magyar mesék és népszokások iránt, s ő lett „az első tudatos folklorista”.³³

Apja, Gaál Mihály a magyar udvari kamaránál dolgozott, s fiának is hasonló hivatalt szánt. Gaál György egy ideig követte apja kívánságát, azonban hamar úgy döntött, hogy inkább író akar lenni. Irodalmi pályáját³⁴ olyan német nyelvű munkák magyarrá fordításával kezdte, mint például *A régi és mostani legnevezetesebb időbeliek híres tetteiknek és életeiknek hiteles rajzolatjok, melyet Schiller és Meiszner történetíróknak német munkájok szerint megmagyarázott* (Pest, 1803).

Első önálló, nyomtatásban megjelent írását névtelenül közölte: *A tudós palóc avagy Furkács Tamásnak Mónosbélbe lakó sógor urához írt levelei* (Pest, 1803–1804).³⁵ Ezekben Pest és Buda lakóinak „ferdeségeit, bohóságait, nevetséges oldalait ostorozza”,³⁶ melyeket apja is szívesen olvasott – anélkül, hogy tudta volna, ki is írta azokat. Műve csak hat füzetben jelent meg, mert mikor 1804-ben Kismartonba került, fülhagyott e „fővárosi életképek” írásával. Könyvkiadója Versegly Ferencet kérte meg, hogy folytassa Gaál sorozatát, „de ennek Kolomposi Szarvas Gergelye csak 3 füzetet ért meg, a Gaálénál kevésbé tetszett, s humora alantabb is állt amazénál”.³⁷

Gaál a magyar irodalom jelentősebb eseményeiről cikkezett, továbbá német nyelvű verseket, balladákat, elégiákat, epigrammákat is írt német lapoknak, s egy többnyelvű közmondástárat is összeállított (*Sprüchwörterbuch in sechs Sprachen*, Bécs, 1830).³⁸ Ez utóbbi proverbium-gyűjtemény Voigt Vilmos megítélése szerint „több figyelmet érdemelne, mivel a maga korában is társtalan, s térben és időben jól körülhatárolható módon az akkori közhasználatú proverbiumokból válogat”.³⁹ Német nyelvű írásai mellett néhány magyar közleménye is megjelent a *Tudományos Gyűjteményben*, az *Aurórában* és a *Felsőmagyarországi Minervában*.⁴⁰ Gaál György közvetítő szerepének jelentősége a magyar és a német irodalom között még mindig nincs igazán felmérve, „... pedig abban, hogy milyen ismeretek és sztereotípiák alakultak ki a XIX. század

³¹ Voigt 1978: 238–239.

³² Toldy 1985: 119.

³³ Voigt 1978: 239.

³⁴ Műveiről lásd Szinnyei 1980: 895–897.

³⁵ Népszerűségét mi sem mutatja jobban, hogy művének több modern kiadása is van: Gaál 1999; Zoltán 1975.

³⁶ Szinnyei 1980: 896.

³⁷ Horváth 1955: 106.

³⁸ Nagy Ilona szerint a regiszterhivatkozások miatt akár hétnyelvűnek is tekinthetjük e művet. Vö. Nagy 2000: 68. p. 11. jegyzet.

³⁹ A *Sprüchwörterbuch*nak az MTA Kézirattárában legalább két kéziratos fondja található, amelynek magyar adatait Voigt Vilmos publikálta (Voigt 2014: 346–361).

⁴⁰ Toldy 1985: 124.

folyamán a magyarságról a bécsi és a távolabbi német területek közvéleményében, Gaálnak, valamint a hozzá hasonló munkásságot kifejtő személyeknek komoly szerepük volt”.⁴¹

„A magyar Gaál György ... német íróvá vált” – véli Horváth János,⁴² hiszen irodalmi munkásságának jelentős része fordítás: magyar műveket fordított le német nyelvre, leginkább Kisfaludy Sándor és Károly műveit.⁴³ Előbbivel vagy Kismartonban ismerkedett meg, hiszen ő volt az egyetlen a kor neves költői közül, akit Esterházy Miklós „a figyelmével és rokonszenvével is kitüntetett”,⁴⁴ vagy Bécsben, Görög Demeterék tudós társaságában, ahova mindketten tartoztak.

Gaál egyik Kisfaludy-fordítása a *Tátika* (Bécs, 1820) volt, amely munkájáról ő maga sem volt túl jó véleménnyel: „Ami a Tátikának németre való fordításomat illeti, a felől kérlek kedves Barátom, ne is szólj. Ezen költemény által újonnan tanultam megismerni, hogy a magyar eredeti költemények hív fordításban nem igen szerencsülnek. Nemcsak a nyelvünknek, hanem az abból származó gondolatoknak rendje s módja, a német és többféle más nyelvekhez képest, oly ritka és csudálatos originalitással bír, hogy azt igen nehezen lehet másképpen, mint magyarul kimagyarázni. – S mindazonáltal éppen oly csudálatosnak tartom, hogy a magyarok minden akadály nélkül a külső országok béli poétáknak munkáikat az ő nyelvekbe fordítják” – írja Horvát István-nak, aki az „egyetlen egy ember (...) e világon, akivel magyar correspondentiában vagyok,” s ezért is kéri barátjától, hogy „Ne nevesd ki a magyar stylusomat”.⁴⁵

Gaál György a *Tátika*-t és a *Theater der Magyaren*-t (Brünn, 1820) is Festetics Lászlónak (1785–1846) ajánlotta. A gróf „igaz barátja a műzsáknak, akinek kiváló érdemei vannak a magyar nemzeti művelődés sokoldalú pártolása terén” – írja Gaál a *Theater* előszavában. Festetics György (1755–1819) fia leginkább Bécsben élt, itt ismerkedhetett meg az itteni magyar tudós társaság számos jeles tagjával, köztük Gaál Györggyel is – kapcsolatukról azonban szinte semmit nem tudunk. Életrajzírója megfogalmazása szerint „költekező életmódja sok gondot okozott apjának,” s „komoly okai voltak arra, hogy újra meg újra megkísérelje fiának a munkához való szoktatását, mert az nem tudott leszokni a könnyelmű költekezésről”.⁴⁶ Költőink – köztük Virág Benedek, Berzsenyi Dániel, Baróti Szabó Dávid és Kis János – Festetics Lászlótól apja mecénási tevékenységének folytatását várták.⁴⁷ Czoma László szerint méltatlanul lett a család fekete báránya,⁴⁸ hiszen a kultúra támogatójaként is számon tartjuk: anyagilag is támogatta a Georgicont és elrendelte, hogy a magyar legyen a tanítás nyelve, könyvtárakat szándékozott alapítani,⁴⁹ finanszírozta egy katonai iskola, a

⁴¹ Gaál 1999: 148–149. (Szilágyi Márton utószava)

⁴² Horváth 1955: 105.

⁴³ Kisfaludy 1820.

⁴⁴ Szilágyi 2009: 97.

⁴⁵ Gaál György levele Horvát Istvánhoz, Bécs, 1820. augusztus 8. OSZK Kézirattára, Levelestár.

⁴⁶ Szabó 1928: 331.; Kostyál 1963: 280.; Cséby 2013: 55–56.

⁴⁷ Cséby 2013: 49–50.

⁴⁸ Czoma 2009: 103.

⁴⁹ Az erre vonatkozó dokumentumokat kiadta Kostyál 1963: 282–290.

Ludovica Academia és a Magyar Tudós Társaság létrejöttét,⁵⁰ megfestette a szigetvári Zrínyi Miklós félalakos portréját és a keszthelyi kastélyparkba egy *Zrini* díszkutat is tervezett,⁵¹ továbbá irodalmi alkotások, köztük Gaál György fordításainak megjelentetését is segítette.

Életrajzírója szerint Gaál Györgynek a Kisfaludy Károllyal való barátsága volt a legnagyobb hatással irodalmunkra.⁵² Rendszeresen leveleztek, melyben barátja „őszinte tanácsokat, megjegyzéseket és bírálatokat ír a művekről”.⁵³ Jó kapcsolatukról szól az *Iréne* című szomorújátékának ajánlásában is:

*GÁÁL! – kit szívünknek édes indulatja
A szép barátság öszvefűz velem,
Ki disze ágait nékem osztogatja,
Kinél újulva önmagam lelem:
Múzsámnak itt áll gyöngé áldozatja,
Hálám jeléül Néked szentelem!
Fogadd baráti kedvező szemekkel...⁵⁴*

A néprajzkutatók és az irodalomtörténészek azonban mese-összeállítását tekintik legjelentősebb művének. Évekig gyűjtötte a *Märchen der Magyaren* (Bécs, 1822) anyagát, nagy levelezést folytatott az anyaggyűjtés érdekében, sokáig azonban csekély eredménnyel. De *végre-valahára, egyedül a szerencsés véletlen kedvezéséből sikerült e munka ... Egy öreg közvitéz ismeretsége, ki a magyar nyelven kívül mást nem értett, egy sor meséhez juttatott, miket régibb anyaggal összehasonlítván, ennek segedelmével azoknak nem egy hiányát és hézagát szerencsémre kipótolhattam úgy, hogy a tartalmokra hasonlókat összeállítván, az igazit s legjobbat közölök csakhamar felismerhettem. Ekképp támadt e mesekönyvem; s habár az nem a legvonzóbbak egyike, de bármily csekély legyen is, azon vagyonhoz tartozik, melyhez elég keservesen jutottunk.*⁵⁵ A mesegyűjtő könyve előszavában tízéves előmunkálatokat említ, azonban Voigt Vilmos kutatásaiból ma már tudjuk, hogy az igazi munka az 1820–1821-es évekre tehető: azaz meseszövegeit a könyve megjelenése előtti két évben állította össze – ezt bizonyítják az MTA Könyvtára Kézirattárában lévő kéziratok is.⁵⁶ Gaál György fontosnak tartotta, hogy a mesék magyar nyelven is megjelenjenek, ennek

⁵⁰ Szabó 1928: 334–341; Cséby 2013: 55–56.

⁵¹ Galavics 2000: 440–441.

⁵² Gácsér 1905: 27.

⁵³ Komáromy 1936: 220–233., 332–347., 456–468.; Kisfaludy 1983: 817–831.

⁵⁴ Kisfaludy 1820. [3–4.] – Kisfaludy barátja tudta nélkül, tisztelete jeléül írta Gaálnak a dedikációt: „Ne haragudjék, amint megpillantja a mű címlapján nevét. Azon iparkodtam, hogy ez a szomorújáték kiérdemelhesse ily tiszteletre méltó barát nevét.” Vö. Kisfaludy Károly levele Gaál Györgynek, Pest, 1820. december 9. Kiadta Kisfaludy 1983: 829.

⁵⁵ Gaál előszava a *Märchen der Magyaren* (Wien, 1822) kötetben, magyar fordítása: Ujváry 2001: 19–20.

⁵⁶ Voigt 1989: 375. (A szerző a Grimm-testvérek Gaál György mesegyűjtésére tett hatását is tisztázza.) Gaál György a mesék egy részét Toldy Ferencnek adta, tőle került az örökség mai őrzési helyére (Nagy 2000: 67).

teljesítésére Toldy Ferencet kérte meg,⁵⁷ s Kazinczy Gáborral közösen három kötetben meg is valósult a kiadás.⁵⁸

Gaál egy *Pantheon* című munkát is össze szeretett volna állítani, erről Horvát Istvánnak számolt be. Ebbe csak a megholtoknak képeit s biographiáit beiktathassam. Az élőknek az ilyen Templomban nincs helyek, nem is volt soha se a görögöknél, se a rómajoknál, se Párizsban az legújabb Napóleon által építtetett Pántheonban.⁵⁹ Költségvetést is készített, hiszen csak akkor tudta volna ezt a sorozatot megjelentetni, ha legalább kétszáz forintot összegyűjt, ez pedig számításai szerint 168 előfizetőt jelentett volna. Továbbá reményét fejezte ki, hogy a magyar tudós barátimnak valamilye a tudományos s más magyar efféle gyűjteményekbe ezen munkámat ajánlani s azáltal fáradságomon segíteni fog.⁶⁰ Az első kötetbe a következő személyek kerültek volna: 1. A császár s kegyelmes királyunknak képéből honoris causa, quia opus illi dedicare volo. 2. Széchényi kalocsai érseknek. 3. Esterházy Miklós palatinusnak. 4. Pálffy Pál palatinusnak. 5. Egy magyar királynénak (amely még hibázik) képéből. 6. Egy frontispicium operis symbolicum. Az első négy kép már kész, bárcsak az 5dik is már megvolna.⁶¹

A KÖNYVTÁROS ÉS GYŰJTEMÉNYVEZETŐ⁶²

Esterházy II. Miklós (1765–1833) igazi könyvgyűjtő volt. A fennmaradt számlák, jegyzékek és a kötetek maguk is azt mutatják, hogy évtizedeken át szinte minden olyan hagyatékot és könyvet megvett, amit el akart olvasni, vagy amit könyv-, kép- és műgyűjteményéhez szükségesnek gondolt.⁶³ Ennek az európai hírű családnak a szolgálatába lépett Gaál György. Az olvasott, több nyelvet ismerő és „csillogó szellemű fiatalember” jó tulajdonságai hamar kiderültek,⁶⁴ s a művelt herceg maga is szívesen beszélgetett vele. Gaál használhatta a gazdag kismartoni és a bécsi könyvtárat, tanulmányozhatta Európa legnevesebb képzőművészeinek képeit és saját maga is festegetett, leginkább tájképeket. „...míg nappal gyakran francia s olasz munkák lelkes felolvasójaként szerepelt a herceg kabinetjében, a zenészeti estvélyekben Haydn József igazgatása alatt hegedűjével, a színészeti előadásokban mint műkedvelő vett részt.”⁶⁵

⁵⁷ Domokos 2005. (http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/24_szam/03.html#fnB42)

⁵⁸ Gaál 1857–1860. Ezen magyar nyelvű kiadás népszerűségét mutatja az is, hogy több folyóirat hirdetései között találunk olyan közleményeket, amelyekben az olvasók ezen összeállítást keresik. Például *Corvina*. 1892. 31. 130: „Keresek jó karban: Gaál György, Magyar népmese gyűjtemény”; *Corvina*. 1932. 40. 164: „Keresünk: ... Gaál György: Toldy Ferenc kiadásában megjelent magyar mesegyűjtemény.”

⁵⁹ Gaál György levele Horvát Istvánhoz, Bécs, 1820. november 9. OSZK Kézirattára, Levelestár.

⁶⁰ Gaál György levele Horvát Istvánhoz, Bécs, 1820. november 9. OSZK Kézirattára, Levelestár.

⁶¹ Gaál György levele Horvát Istvánhoz, Bécs, 1820. november 9. OSZK Kézirattára, Levelestár.

⁶² Zvara 2014: 377–378.

⁶³ Meller 1915: passim

⁶⁴ Toldy 1985: 121.

⁶⁵ Toldy 1985: 121.

A herceg a Kismartonban, Eszterházában és Bécsben lévő könyvtárakban több tisztviselőt is alkalmazott, köztük Gaál Györgyöt. „A Central-Directions Kanzley-beli cancellistát” 1809. január 25-én nevezte ki könyvtárőrnek „az inventáriumok és katalógusok kiigazítása céljából”.⁶⁶ A Franz Hillmer könyvtárossal való nézeteltérések miatt azonban mindkettőjüket felfüggesztették állásukból, s Gaál a pottendorfi galéria egyik gondnoka lett. Fél évvel később, 1809. augusztus 25-én ismét könyvtári szolgálatba állt: Esterházy a hercegi bibliotéka őrévé, a leltár és katalógus nyilvántartójává nevezte ki.⁶⁷

Közben Gaál a herceg parancsa ellenére „...Bécset és a könyvtárt otthagya s a francziák elől gyáván Kismartonba szökött”, amiért 1809. június 3-án felfüggesztették.⁶⁸ December 6-án Esterházy „aus besonderer Gnade az ab officio et salario suspendált *Bibliothek Custos*-t Gaál György-öt eddigi fizetése mellett visszafogadja szolgálatába és actuariusnak nevezi ki *bei meiner Kupferstich- und Bildergallerie*, az eddigi actuarius *Ludwig Wieland* helyébe, aki a könyvtár ügyeivel bízott meg.”⁶⁹

Ludwig Wieland 1812-es nyugdíjba vonulása után ismét ő irányította a könyvtárat. 1809-ben azt az utasítást kapta, hogy leltározza az Eszterházában lévő könyveket, hozza rendbe és készítse elő azokat a Bécsbe szállításhoz. Gaál hivatali ideje alatt több jelentős vásárlás is történt, ezek közül számunkra az 1820-ban történt volt a legjelentősebb, hiszen ekkor vették meg Görög Demeter könyvtárának egy részét.⁷⁰

1833-ben a ranglétra csúcsára ért, Esterházy II. Miklós összes gyűjteményének lett a vezetője.⁷¹ 1854. december 30-án immár az új családfő, Esterházy Pál Antal (1786–1866) Gaál Györgyöt idős kora és meggyengült egészsége miatt „jól megérdemelt nyugalomba helyezi, und ihm in verdienter Berücksichtigung seiner 50 jährigen treuen, eifrigen und erspriesslichen Amtierung 600 f. C. M. penziót és az eddigi szabad lakást engedélyezi.”⁷²

Gaál György feltehetőleg csak azután ismerte meg Görög Demetert, miután 1804-ben az Esterházyakhoz került. Görög ekkor már nem volt Esterházy II. Miklós fiának, Pál Antalnak a nevelője, de továbbra is Bécsben élt, s nem véletlen, hogy a két kiváló irodalmár egymásra talált. A fiatal, ekkor alig húszéves Gaált, ahogy sok más tehetséges ifjút is, neveltjeként pártolta és segítette, s „általa vezetettet be új irodalmunk ismeretébe”.⁷³ Gaál a császárvárosban kapcsolatba került még gróf Mailáth Jánossal (1785–1855) és báró Mednyánszky Alajossal (1784–1844) is, ők hárman alkották „a magyar mese- és mondatkutató bécsi triászát”.⁷⁴ Toldy Ferenc szemléletesen mutatja be a bécsi magyar társaság összejövetelein résztvevőket – köztük Gaál Györgyöt –, akik hazájukat, nyelvüket, kultúrájukat érintő kérdésekről beszélgettek: „A beszéd nem másról, mint azon jelenetekről folyt, mik e láthatáron jövőndőt ígérve feltűnedeztek; szándékokról,

⁶⁶ Meller 1915: 66.

⁶⁷ Gabriel 2001: 125.; 2005: 83.

⁶⁸ Meller 1915: 66.

⁶⁹ Meller 1915: 67. (Meller kiemelései.)

⁷⁰ Gabriel 2001: 126.

⁷¹ Meller 1915: 67.; Garas, 1999: 144; Gonda, 1999: 211.; Duschanek 1999: 256.

⁷² Meller 1915: 184. (Meller kiemelése.)

⁷³ Toldy 1985: 122.

⁷⁴ Voigt 1989: 375–379.; Ujváry 2001: 7–75.

mik iránt a házigazda magas és kiterjedt nézetei kívántattak; reményekről, mik neki s vendégeinek belső életét szépítették. Az előkelő Görög, s a rideg Sándor István, a heves Engel, s a csendesen munkáló Mednyánszky, a sokat csináló Kisfaludy Károly, s a nem kevesebbet akaró Döbrentei, a mozgékony Mailáth, a darabos Csaplovics, s 1823 óta e sorok írója is, külön időkben, de mindnyájan és mindig ugyanazon érzéssel járultak e rendkívül gazdag, s mindig nyitott könyvhöz, e minden hazafiúi szívdobbanásra visszadobogó szívhez, ezen a kelet sugaraitól vidáman, a nyugatitól panaszosan visszhangzó Memnón-szoborhoz. Jöttek idők, midőn az örömek sírba szálltak, midőn a hazafi sebeihez az atya sebei torlódtak, s e görnyedt kiseded alak, mellét elborító fehér szakállával egy jobb korból fennmaradt néma rom képe volt: de ha keble gyúpontját ismerted, e rom visszhangja nem vesztegelt soha! Gaál György volt ez, ki ifjúságában nem egy nyájas órát szerzett a magyar olvasóknak, ki férfi korában annyit tett a nemzeti becsület mellett a külföldön, s oly ügynek lett megindítója, s leghathatósabb előmozdítója, mely jelenleg a kor előterében áll.⁷⁵ Gaált Kis János (1770–1846) is megemlíti emlékezéseiben azon bécsi tudós férfiak között, akikkel „sok kellemes órákat” töltött.⁷⁶

Gaál György alapos és képzett tudósként elismert művészetértőnek számított. Megbecsülését és elismertségét mutatja, hogy az európai hírű mecénás, a magyar művelődés pártfogója, Esterházy II. Miklós (1765–1833) herceg alkalmazottai közé fogadta, bizalmi embere volt.⁷⁷

Irodalom

BERZSENYI Dániel – KIS János

1985 Orosz László (vál., szöveggond., jegyz.): *Berzsenyi Dániel művei – Kis János emlékezései*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó. /Magyar Remekírók/

BUBICS Zsigmond

1895 *Esterházy Pál Mars Hungaricus*. Budapest: Franklin Nyomda.

BUBICS Zsigmond – MERÉNYI Lajos

1895 *Herczeg Esterházy Pál nádor 1635–1713*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat.

CZOMA László

2009 A Festetics-család keszthelyi ága. In Körömdi Tamás – Thoroczkai Gábor (szerk.): *Auxilium historiae. Tanulmányok a hetvenesztendős Bertényi Iván tiszteletére*. 97–104. Budapest: ELTE BTK.

CSÉBY Csaba

2013 *Gróf Festetics György helye a magyar művelődéstörténetben, különös tekintettel a Magyar Minerva könyvsorozatra és a Helikoni Ünnepekre*. PhD-dolgozat. Szeged.

⁷⁵ Toldy 1855: 3.; 1985: 117–118.

⁷⁶ Berzsenyi – Kis 1985: 997.

⁷⁷ Szilágyi 2000/4. 78.

DOMOKOS Mariann

- 2005 Gaal György mesegyűjtése. (Kiadott és kéziratban maradt mesék a 19. századból.) Palimpszesz. 23. http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/24_szam/03.html#fnB42 (letöltés: 2015.04.21).

DUGONICS András

- 1788 *Etelka, egy igen ritka magyar kis-aszszony Világos-Váratt, Árpád és Zoltán fejedelmink ideikben.* Posonyban – Kassán: Fűskúti Landerer Mihály bet.

DUSCHANEK, Dolf

- 1999 Der Esterházyische Galeriedirektor Joseph Vischer (Wien 1769 – Wien 1822). In Mraz, Gerda–Galavics, Géza (hrsg.): *Von Bildern und anderen Schätzen. Die Sammlungen der Fürsten Esterházy.* 221–293. Wien – Köln – Weimar: Böhlau. /Esterházy-Studien 2./

GAAL, Gustav von Veli Bey

- 1842 *Das Nöthigste über Auscultation und Percussion und ihre Anwendung in der Medicin, Chirurgie und Geburtshilfe mit besonderer Berücksichtigung der physikalischen Behelfe zur Erkenntnis der Brust- und Herzkrankheiten. Nach den neuesten und besten Quellen zusammengestellt.* Wien: Carl Gerold.
- 1843 *Hals- und Ohrenheilkunde.* Wien: Carl Gerold.
- 1844 *Die Krankheiten des Ohres und deren Behandlung nach den neuesten und bewährtesten Erfahrungen der berühmtesten deutschen, englischen und französischen Ärzte, mit Benützung eines englischen Aufsatzes von T. Wharton Jones, systematisch dargestellt...* Wien: Carl Gerold.
- 1846 *Physikalische Diagnostik und deren Anwendung in der Medizin, Chirurgie, Oculistik, Otiatrik und Geburtshilfe. Anhang. Die mikroskopisch-chemisch-pathologische Untersuchung von Joh. Florian Heller.* Wien: Braumüller & Seidel.
- 1861 *Taschenencyclopaedie der praktischen Medicin enthaltend die Symptome ... aller Krankheiten mit Berücksichtigung der Wiener Schule.* Wien: Wilhelm Braumüller.

GAAL György

- 1803 *A régi és mostani legnevezetesebb időbéliek híres tetteiknek és életyöknek hiteles rajzolatjok, melyet Siller és Meiszner történetíróknak német munkájok szerént megmagyarázott.* Pest: Eggenberger József.
- 1803–1804 *A tudós palóc avagy Furkács Tamásnak Mónosbélbe lakó sógor urához írt levelei.* Pest.

GAAL, Georg von

- 1822 *Märchen der Magyaren.* Wien: J. B. Wallishausser.
- 1830 *Sprüchwörterbuch in sechs Sprachen.* Wien: Volke.

GAÁL György

- 1857–1860 Kazinczy Gábor – Toldy Ferenc (kiad.): *Gaal György magyar népmesegyűjtéménye I–III.* Pesten: Pfeifer.
- 1999 Szemethy Imre – Banga Ferenc (rajz), Szilágyi Márton (utószó): *A' tudós palóc, avagy Furkács Tamásnak Mónosbélbe lakó sógor-urához írt levelei I–II.* Budapest: ELTE Historia Litteraria Alapítvány – Képes Próza Tár. /Képes próza tár 6./

GABRIEL, Theresia

- 2001 Die Fürstlich Esterházyische Bibliothek. Zeugnis einer bewegten Vergangenheit. In Gürtler, Wolfgang – Winkler, Gerhard J. (red.): *Forscher – Gestalter – Vermittler: Festschrift für Gerald Schlag*. 119–130. Eisenstadt: Burgenländische Landesmuseum. / Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 101./
- 2005 Egy mozgalmas múlt tanúja, a herceg Esterházy könyvtár. In Czoma László (szerk.): *Arisztokrácia, művészetek, mecenatúra. Az Esterházy-család. A 2004. április 22–23-án megtartott konferencia előadásai*. 76–90. Keszthely: Kastélymúzeum. / Kastélykonferenciák 3./

GÁCSER József

- 1905 *Gaal György élete és munkássága*. Sopron: Röttig Nyomda.

GALAVICS Géza

- 1999 *Magyarországi angolkertek*. Budapest: Balassi Kiadó.
- 2000 Zrínyi kultusz és képzőművészeti reprezentáció. In Damjanov, Jadranka (ured.): *Hrvatska, Mađarska, Europa. Horvátország, Magyarország, Európa*. 433–445. Zagreb: Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj.

GARAS, Klára

- 1999 Die Geschichte der Gemäldegalerie Esterházy. In Mraz, Gerda–Galavics, Géza (hrsg.): *Von Bildern und anderen Schätzen. Die Sammlungen der Fürsten Esterházy*. 101–174. Wien – Köln – Weimar: Böhlau. /Esterházy-Studien 2./

GONDA, Zsuzsa

- 1999 Die graphische Sammlung der Fürsten Nikolaus Esterházy. In Mraz, Gerda–Galavics, Géza (hrsg.): *Von Bildern und anderen Schätzen. Die Sammlungen der Fürsten Esterházy*. 175–220. Wien – Köln – Weimar: Böhlau. /Esterházy-Studien 2./

HAJNAL István

- 1927 *A Kossuth-emigráció Törökországban I*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat. /Fontes historiae Hungaricae aevi recentiores. Magyarország újkori történetének forrásai. Iratok az 1848–49-i emigráció történetéhez/

HAUSNER Gábor

- 1994 Bubics Zsigmond. In Péter László (főszerk.): *Új Magyar Irodalmi Lexikon I*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

HORVÁTH János,

- 1955 *Kisfaludy Károly és iróbarátai*, Budapest: Művelt Nép Könyvkiadó.

KAPRONCZAY Károly

- 2004 Tóth Magda (közrem.), Biernaczky Szilárd (kieg., szerk.): *Magyar orvoséletrajzi lexikon*. Budapest: Mundus Magyar Egyetemi Kiadó. /Orvostudományi, orvostörténeti kiadványok/
- 2007 Az 1848–1849. évi szabadságharc volt honvédorvosainak sorsa török földön. In *Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc egészségügye és honvédorvosai* http://mek.oszk.hu/05100/05112/pdf/Kapronczay_orvosok_torokfoldon.pdf (utolsó letöltés: 2015. április 10).

KISFALUDY, Alexander

- 1820 Gaal, Georg (übers.): *Tátika. Eine ungarische Sage aus des Herrn Alexander von Kisfaludy. Regék a Magyar Elő-Időből oder Sagen aus der ungarischen Vorzeit.* Wien: J. B. Wallishausser.

KISFALUDY Károly

- 1983 Kerényi Ferenc (sajtó alá rend.): *Kisfaludy Károly válogatott művei.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. /Magyar Remekírók/
 1820 *Iréne. Szomorújáték öt felvonásban.* Pest: Müller.
 1820 Gaal, Georg von (übers.): *Theater der Magyaren.* Brünn: Traszler.

KOMÁROMY Béla

- 1936 Gaál György levelei Kisfaludy Károlyhoz. *Irodalomtörténeti Közlemények.* XLVI. 2. 220–233., XLVI. 3. 332–347., XLVI. 4. 456–468.

KOSTYÁL István

- 1963 Festetics László kísérletei közkönyvtárak alapítására. *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1961–1962.* 280–290. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár.

MELLER Simon

- 1915 *Az Esterházy képtár története.* Budapest: Országos Magyar Szépművészeti Múzeum.

NAGY Ilona

- 2000 Adalékok Gaál György kéziratanyagának sorsához. In Balázs Géza – Csoma Zsigmond – Jung Károly – Nagy Ilona – Verebélyi Kincső (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Folklor – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára.* 66–75. Budapest: ELTE BTI.

ORTVAY Tivadar

- 1908 *Bubics Zsigmond tiszt. tag emlékezete. Olvastatott az M. Tud. Akadémia 1908. évi december 21-én tartott ülésén.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. /A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékezésedek XIV. kötet, 1. szám/

PEREGRINY János

- 1909 *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum állagai I., A Nemzeti Múzeum sorozatai I. füzet: a) A Pyrker-képtár. b) A József Magyar-képtár. c) A Széchényi Általános-képtár.* Budapest: Athenaeum.

RÓZSA György

- 1977 *A Történelmi Képcsarnok legszebb festményei.* Budapest: Magyar Helikon – Corvina.

SZABÓ Dezső

- 1928 *A herceg Festetics-család története.* Budapest: Franklin.

SZILÁGYI András

- 2000 Esterházy Miklós (1765–1833), a művészetpártoló. *Limes.* XIII. 4. 75–80.
 2009 Esterházy Miklós herceg (1765–1833), a műértő és műpártoló. In Maczák Ibolya (szerk.): *„Fényes palotákban, ékes kőfalokban.” Tanulmányok az Esterházy családról.* 88–105. Budapest: WZ Könyvek.

SZINNYEI József

- 1980 *Magyar írók élete és munkái III. Fa–Gwóth.* Budapest: Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése.

SZÖGI László

- 2013 *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789–1848. Ungarländische Studenten an wienerischen Universitäten und Akademien 1789–1848.* Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára. /Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 20./

TOLDY Ferenc

- 1855 Athaeneum. Magyar írók csarnoka. Gaál György. *Magyar Sajtó*. 115. szombat, november 17.
- 1985 Lőkös István (vál., szöveggond., bev. tanulm., jegyz.): *Irodalmi arcképek.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. /Magyar ritkaságok/

UJVÁRY Zoltán

- 2001 *Kis folklórtörténet IV. Gaál György 1783–1855, Majláth János 1786–1855, Mednyánszky Alajos 1784–1844, Szvorényi József 1816–1892.* Debrecen: Kapitális. /Néprajz egyetemi hallgatóknak 23./

VITÁL Anna

- 2014 A szabadságharc orvosai. *Új Szó Online*, <http://vasarnap.ujso.com/vasarnap/kultura/2014/03/14/a-szabadsagharc-orvosai> (utolsó letöltés: 2015. április 10).

VOIGT Vilmos

- 1978 Gaál György. Bevezetés népmese gyűjteményéhez. In Dömötör Tekla – Katona Imre – Voigt Vilmos: *Folklorisztikai tudománytörténet. Szöveggyűjtemény I. (1840–1900).* Budapest: Tankönyvkiadó.
- 1989 A magyar mese- és mondakutatás bécsi triásza. In Jankovics József – Kósa László – Nyerges Judit – Seidler, Wolfram (szerk.): *A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében. A II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson – Bécs, 1986. szeptember 1–5. – elhangzott előadások I.* 98–102. Budapest – Wien: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság.
- 1997 Gaál György. In Csoma Zsigmond – Gráfik Imre (szerk.): *Kapcsolatok és konfliktusok Közép-Európa vidéki életében. Tanulmányok Gaál Károly professzor 75. születésnapjára.* 205–216. Szombathely: Vas Megye Önkormányzata.
- 2014 Georg von Gaal: *Sprüchwörterbuch in sechs Sprachen* (Wien, 1830). A kéziratok hagyatéka konkordancialistája. In Csörsz Rumen István (szerk.): *Doromb. Közköltészeti tanulmányok* 3. 341–361. Budapest: reciti.

ZÉTÉNY Győző

- 1948 *A magyar szabadságharc honvédorvosai.* Budapest: Egyetemi Nyomda.

ZOLTÁN József

- 1975 Népi szórakozások a reformkori Pest-Budán. Az 1959-ben készült tanulmány első kiadása. In Gátiné Pásztor Mária (szerk., előszó): Gaál György: *A' tudós palótz avagy Furkás Tamásnak Mónosbélbe lakó sógor-urához irtt levelei. Az 1803–1804-ben megjelent mű hasonmás kiadása.* Budapest: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

ZVARA Edina

- 2014 Esterházy Miklós (1765–1833) herceg, a magyar művelődés támogatója. *Magyar Könyvszemle.* CXXX. 3. 377–378.

Zvara Edina PhD

egyetemi adjunktus

munkahely: Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Kulturális Örökség és Humán
Információtudományi Tanszék

e-mail: zedina@hung.u-szeged.hu

mobil: 30/856-1035

